

Utvecklings- och förvaltningsplan 2023-2030

Södra Ölands odlingslandskap

Innehåll

1 Inledning	5
1.2 Varför finns det världsarv?	5
2 Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap	7
3 Agenda 2030 och världsarven	11
4 Världsarvens förvaltning	12
4.2 Vilken roll har de lokala och regionala organisationerna?	15
5 Krav på skydd och förvaltning	17
6 Uppföljning, Periodic Reporting	19
7 Utveckling	21
7.1 Utvecklingsarbete 2017-2023	22
7.2 Utvecklingsområden 2023-2030	23

I Inledning

Utvecklings- och förvaltningsplanen 2023-2030 är ett samverkansdokument för världsarvsarbetet med Södra Ölands odlingslandskap. Planens övergripande tanke är att bevara, använda och utveckla världsarvet i linje med världsarvskonventionen.

Utvecklings- och förvaltningsplanen vänder sig främst till de aktörer som är direkt involverade i arbetet med Södra Ölands odlingslandskap.

I.2 Varför finns det världsarv?

Med världskrigens förödelse i färskt minne var avsikten att bidra till fred och säkerhet i världen. För detta bildades Unesco (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) år 1945. Detta skulle uppnås genom samarbetet mellan nationerna inom områdena bildning, vetenskap och kultur.

Arbetet med kultur innebar bland annat att sprida kunskap om världens historiska monument och på så sätt bygga respekt och tillit mellan världens folk. Detta ledde till Världsarvskonventionen som antogs år 1972. Sedan 2000 stödjer Unesco också världens alla länder i deras arbete med att uppnå globala mål för en mer hållbar värld.

Ett världsarv är ett kultur- eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Det är en plats, ort, miljö eller objekt som på ett alldeles unikt sätt vittnar om jordens och människans historia.

Världsarven i Sverige är en del av Unescos globala arbete och ska visa vägen till en hållbar och fredlig värld. Meningen med världsarv är alltså att de ska bevaras för att skapa fred, främja bildning, bygga respekt samt bidra till hållbar utveckling för alla människor på jorden.

Världsarven i Sverige är konkreta platser som är särskilt lämpade för att uppmärksamma och främja mycket viktiga globala värden.

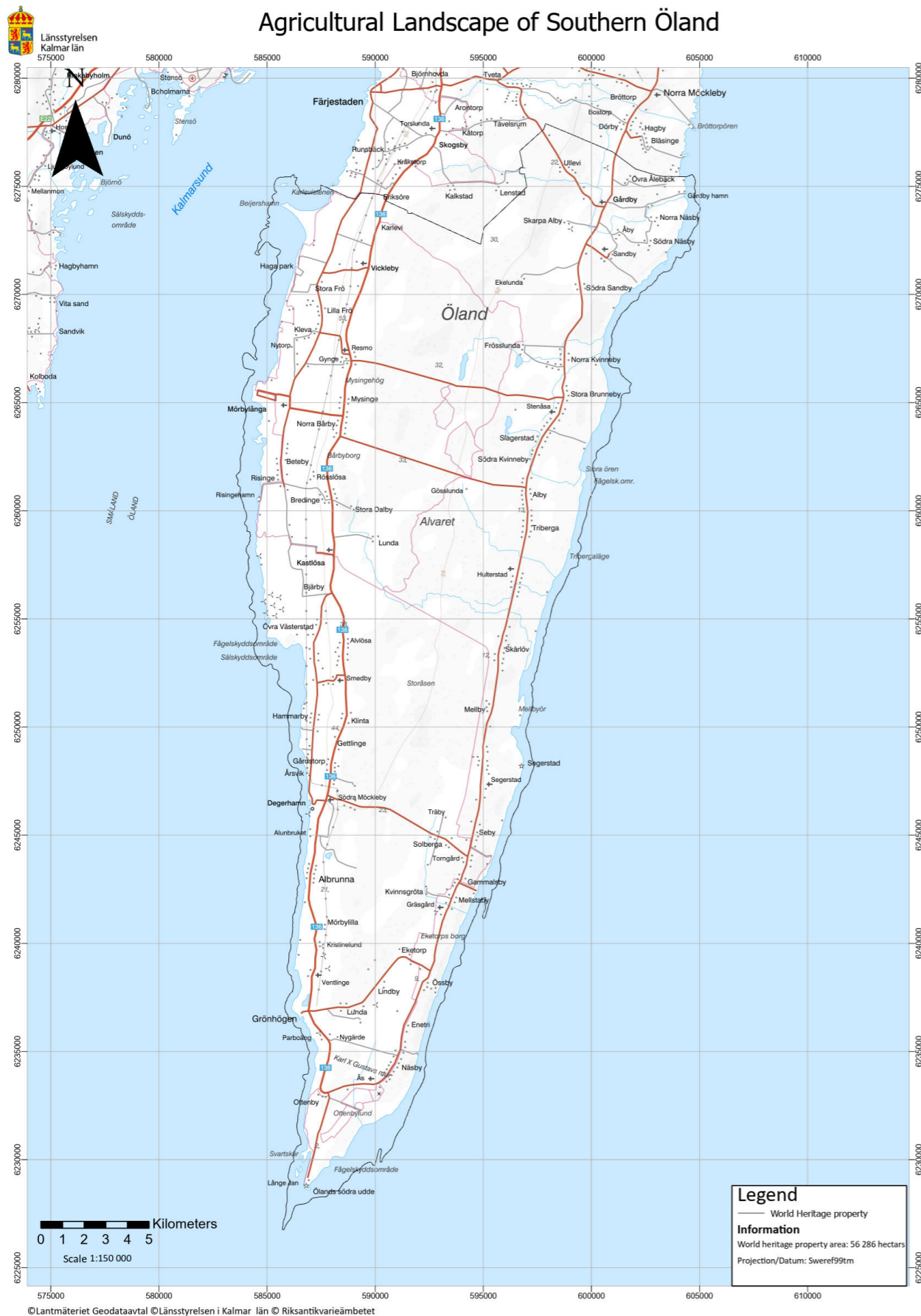

Bild: Karta på världsarvsområdet. De västra och östra gränserna är framtagna med hjälp av havsdjupskurvan om tre meter. Där djupet är tre meter närmare stranden än 300 meter går världsarvs gräns 300 meter från strandlinjen.

2 Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap

Hela Öland är präglad av bönderna som genom sitt arbete format och förändrat landskapet under årtusenden. Längs den västra kusten ligger byarna, de flesta radbyar, i slänten under landborgskränen. Längs den östra kusten ligger byarna på gamla strandvallar som kallas Östra landborgen. På landborgskränen längs både västra och östra sidan finns ett stort antal fornlämningar från järnåldern.

Under tidig medeltid (1100-1200-talen) gjordes en indelning av jordbruksmarken i inägojord och utmark som fanns kvar fram till 1800-talet. Inägorna bestod av åkrar och ängar. På utmarkerna anlades byarna och här betade djuren. Indelningen och användningen av jordbruksmarken är grunden till att Södra Ölands odlingslandskap är uppfört på Unescos lista över världsarv.

De stenmurar som delade in landskapet i äldre tider finns till stor del fortfarande kvar. I samband med jordbrukets omvandling under 1800-talet upphörde denna indelning och användning av markerna på fastlandet och på andra ställen i Europa. Utmarken övergavs som en del av jordbruket och blev skogsmark. Det skedde i och med industrialiseringen som ledde till en efterfrågan på ved och virke. På södra Öland, där utmarkerna består av Stora alvaret och sjömarkerna, gavs inte denna möjlighet varför man bevarade den gamla indelningen. Än idag odlar ölänningarna den jord som odlats många generationer tillbaka och låter beta de marker som har betats i tusentals år. Detta är unikt!

För att skrivas in på världsarvslistan ska ett kulturarv ha särskilt stort, allmängiltigt värde. Med det menas att det ska finnas kulturvärden som är så höga att de är av intresse för hela mänskligheten. Både för nu levande och för framtida generationer.

Världsarvskommitténs motivering:

- » Landskapet på södra Öland är präglad av sin långa kulturhistoria och anpassning till de naturliga förutsättningarna i form av platsens geologi och topografi.
- » Södra Öland är ett unikt exempel på mänsklig bosättning där de olika livsmiljöerna på en enskild ö tas tillvara på bästa möjliga sätt

Foto: Alexander Hall

3 Agenda 2030 och världsarven

Agenda 2030 och de globala målen togs fram år 2015 och ska leda till social, ekonomisk och ekologisk hållbar utveckling. Med hjälp av Agenda 2030 och de globala målen vill man skapa hållbar utveckling. Agenda 2030 är ett dokument som länderna frivilligt har skrivit under. Ansvaret för att nå målen ligger på regeringar i alla FN-länder. Det finns tre dimensioner av hållbar utveckling; ekonomisk, social och ekologisk.

Flera av Agenda 2030-målen hör tydligt ihop med Södra Ölands odlingslandskap.

I Sveriges nationella världsarvsstrategi framgår tydligt vikten av Agenda 2030-arbetet i världsarvsarbetet:

”Världsarven ska vara en del av och bidra till samhällsutvecklingen. Agenda 2030-målen bör genomsyra allt världsarvsarbete och vara förebildligt i fråga om att bevara, använda och utveckla natur- och kulturmiljöer på ett hållbart sätt.”

Ur Sveriges nationella världsarvsstrategi.

MÅL 2: Ingen hunger med delmål 2.4, hållbar livsmedelsproduktion och motståndskraftiga jordbruksmetoder.

MÅL 4: God utbildning för alla med delmål 4.7, utbildning för hållbar utveckling och globalt medborgarskap.

MÅL 6: Rent vatten och sanitet med delmål 6.4, effektivisera vattenanvändning och säker vattenförsörjning

MÅL 8: Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt med delmål 8.9, främja gynnsam och hållbar turism

MÅL 11: Hållbara städer och samhällen med delmål 11.4, skydda världens kultur- och naturarv

Mål 13: Bekämpa klimatförändringarna med delmål 13.3, öka kunskap och kapacitet för att hantera klimatförändringar

Mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald med delmål 15.5, skydda den biologiska mångfalden och naturliga livsmiljöer.

Mål 17: Genomförande och globalt partnerskap med delmål 17.16, stärk det globala partnerskapet för hållbar utveckling.

4 Världsarvens förvaltning

Världsarven finns uppförda på FN-organisationen Unescos världsarvslista. Listan grundar sig på världsarvskonventionen som har undertecknats av så gott som alla världens ca 200 stater. Medlemsländerna förbinder sig att vårda och skydda världsarven i det egna landet för all framtid. Sverige undertecknade konventionen 1985.

I Sverige är det Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket som, på uppdrag av regeringen, lämnar förslag till Unesco på nya världsarv. Yttersta ansvaret för världsarvens vård och bevarande har svenska staten.

Foto: Alexander Hall

4.1 Världsarvsrådet

För att Världsarvskommittén ska kunna godkänna ett världsarv måste det ha lokalbefolkningens stöd. När det gäller ett levande kulturlandskap är detta ett ofrånkomligt villkor eftersom lantbrukarnas medverkan är själva förutsättningen för att värdena vidmakthålls.

Under åren 1998 och 1999, då arbetet med att utforma ansökningshandlingarna pågick, gjorde Länsstyrelsen i Kalmar län och Mörbylånga kommun en omfattande informationsinsats till den lokala befolkningen. Flera informationsmöten hölls dit samtliga lantbrukare bjudits in och lantbrukarna fick veta att deras röster skulle bli avgörande. De insåg, att en världsarvsutnämning skulle innebära, att den svenska staten tog på sig ett ansvar för att odlingslandskapet på södra Öland bevarades för framtiden.

Under våren 1999 röstade södra Ölands lantbrukare om världsarvsfrågan i sina respektive LRF-avdelningar. Fyra av fem lokalavdelningar röstade ja och det är därför världsarvsgränsen ser ut som den gör idag. Diskussionerna vid nomineringen ledde även fram till att en samrådsgrupp bildades för att behandla frågor som rör världsarvets värden, senare benämnd Världsarvsrådet Södra Ölands odlingslandskap.

Världsarvsrådet för Södra Ölands odlingslandskap är ett forum för samverkan och dialog. I rådet ingår Länsstyrelsen Kalmar län, Mörbylånga kommun, Lantbrukarnas riksförbund samt Region Kalmar län, med Kalmar läns museum, Linnéuniversitetet och Ölands turismorganisation som adjungerade parter.

Rådet ska gemensamt arbeta för frågor som rör världsarvets värden, Agenda 2030, hur jordbruket kan bedrivas och utvecklas på ett företagsekonomiskt rimligt sätt samt hur världsarvsarbetet medverkar till lokal och regional utveckling.

Världsarvsrådet ska regelbundet följa upp utvecklings- och förvaltningsplanen och dess utpekade utvecklingsområden. Parterna ska även bidra med underlag till Unescos kontinuerliga uppföljning av världsarven, den periodiska rapporteringen.

Världsarvsrådet är ingen juridisk person utan arbetet baseras på gemensamma överenskommelser. Alla beslut fattas i respektive organisation. Vid behov kan andra organisationer bjudas in till världsarvsrådets möten. Mörbylånga kommun är sammankallande i världsarvsrådet.

4.2 Vilken roll har de lokala och regionala organisationerna?

Länsstyrelsen i Kalmar län

Länsstyrelsen ansvarar för tillsyn, uppföljning och rapportering om världsarvet. Länsstyrelsen ansvarar även för att bevara, vårda och utveckla världsarvets värden. Länsstyrelsen kan inom sitt ansvarsområde initiera, stödja och finansiera utvecklingsprojekt. Världsarvsområdet är ett prioriterat område för länsstyrelsens arbete med natur- och kulturmiljövård. Länsstyrelsen ska arbeta med att lyfta världsarvet i regionala, nationella och internationella sammanhang, samt använda världsarvet vid regional och nationell profilering.

Lantbrukarnas riksförbund

Lantbrukarnas riksförbund (LRF) företräder många markägare som vårdar och förädlar de värden som världsarvet står för. Det är viktigt att verksamheten får utvecklas i enlighet med näringsens villkor. Markägarna svarar för världsarvets dagliga skötsel. LRF ska arbeta med att lyfta världsarvet i regionala sammanhang, samt använda världsarvet vid regional och nationell profilering. Världsarvet ska användas för att visa medlemmarnas historia och för att belysa aktuella lokala, regionala och nationella frågor.

Mörbylånga kommun

Mörbylånga kommun ska vårda, utveckla, tydliggöra och tillgängliggöra världsarvets värden. Arbetet med världsarvet sker lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Kommunen ansvarar för tillsyn, uppföljning och rapportering om världsarvet. Som samordningsansvarig organisation är kommunen i sammankallande i världsarvsrådet.

Region Kalmar län

Region Kalmar län kan möjliggöra utveckling av världsarvet och besöksnäring i samverkan genom regionala projektmedel. Region Kalmar län ska även arbeta för en hållbar utveckling av världsarvet i samverkan med besöksnäringen, samt verka för att länets skolbarn kan lära och uppleva kulturarvet.

Kalmar läns museum

Kalmar läns museum bidrar till att bevara, använda och utveckla världsarvets värden. Länsmuseet bidrar till världsarvsarbetet med kompetens inom exempelvis pedagogik, skolprogram, utställningsverksamhet, arkeologi och byggnadsvård.

Linneuniversitetet

Linneuniversitetet bidrar till världsarvets utveckling genom relevant utbildning, forskning och olika former av samverkan med andra aktörer. Genom sin Unescoprofessur om kulturarv och framtider ("Heritage Futures") kan Linneuniversitetet bidra med internationella perspektiv på världsarvs- och kulturarvsfrågor. Unescoprofessuren gäller i nuläget fram till år 2025.

Ölands Turismorganisation

Ölands Turismorganisation bidrar till världsarvsarbete med kompetens, marknadsföring, nätverkande och samverkan. Världsarvet används vid regional, nationell och internationell profilering. Arbetet med världsarvet som besöksmål ska ske på ett hållbart sätt.

5 Krav på skydd och förvaltning

Världsarvsutnämningen i sig innebär inte några särskilda inskränkningar i mark-
 unyttjandet. Genom att tillämpa befintliga lagar, skyddsbestämmelser och kommunala
 planer för världsarvet skall de värden inom världsarvsområdet som nomineringen har
 identifierat skyddas.

Olika områden inom världsarvet omfattas av olika lagar och planer. Ett och samma
 område kan också omfattas av flera lagar, bestämmelser och planer. Världsarvsansökan
 ger en översiktlig presentation av den lagstiftning som rör världsarvets olika delar.

Världsarvsområdet berörs huvudsakligen av miljöbalken (MB), plan- och bygglagen
 (PBL) och kulturmiljölagen (KML). Stora delar av världsarvsområdet ligger inom
 såväl riksintresseområde för natur- och kulturmiljövården som för det rörliga friluftslivet
 vilka regleras i miljöbalken.

Stora områden ingår i det europeiska nätverket Natura 2000. På lokal nivå är Mörbylånga
 kommuns översiktsplan och dess områdesbestämmelser det styrande instrumentet.

Södra Ölands odlingslandskap har ingen buffertzona, vilket beslutades i samråd med
 ICOMOS och IUCN år 2000 eftersom en buffertzona inte ansågs behövas för att
 bevara Södra Ölands enastående värden.

Södra Öland är ett levande odlingslandskap där byarna, den odlade jorden, sjömarkerna
 och Stora Alvaret som betas, bildar en enastående helhet som utgör världsarvet. För
 att de unika kultur- och naturvärdena ska finnas kvar, måste det också i framtiden
 finnas ett levande jordbruk. Europeiska unionen och Sveriges jordbrukspolitik har
 en avgörande påverkan på jordbruket. Markanvändningen och markindelningen
 utgör grunderna i världsarvsutnämningen. Tillstånden i världsarven rapporteras
 regelbundet till Unesco. Om ett världsarv hotas eller blivit skadat skrivs det in på
 listan över världsarv i fara.

Världsarvsområdet ägs till största delen av privatpersoner och företag men även
 staten och Mörbylånga kommun äger mark inom området.

6 Uppföljning, Periodic Reporting

Periodic Reporting kallas den modell som Unesco har tagit fram för att följa upp vad som händer med och i världsarven. Den återkommande rapporteringen är obligatorisk och gemensam för alla världsarv.

Den periodiska rapporteringen består av många frågor och är uppdelad i två delar:

- » Första delen besvaras av Riksantikvarieämbetet.
- » Andra delen besvaras regionalt.

Parterna i världsarvsrådet ska bidra med underlag till rapporteringen.

Den första uppföljningen av världsarvet Södra Ölands odlingslandskap gjordes år 2012. Den andra uppföljningen genomfördes under 2022 och 2023.

7 Utvecklingsarbete

Sverige har en nationell världsarvsstrategi som sträcker sig fram till år 2030 med fyra övergripande mål:

- » Agenda 2030-målen genomsyrar allt världsarvsarbete i Sverige
- » Arbetet med världsarv i Sverige är förebildligt i fråga om att hållbart bevara, använda och utveckla natur- och kulturmiljöer
- » Sverige är aktiv i det internationella arbetet, verkar för att konventionen är ett effektivt och trovärdigt redskap inom Unesco och lyfter världsarvens betydelse för Agenda 2030-målen
- » Världsarvsarbetet präglas av samarbete, samverkan, dialog och lokalt medbestämmande

Vision i den nationella strategin för världsarvsarbetet lyder:

“Världsarven visar vägen till en hållbar och fredlig värld.”

Världsarvsrådets vision för Södra Ölands odlingslandskap:

”Världsarvet Södra Ölands odlingslandskap. Lantbrukets samspel med naturen i ett levande kulturarv. En kraft i regionens utveckling.”

7.1 Utvecklingsarbete 2017-2023

På södra Öland finns ett levande och modernt jordbruk som förvaltar och utvecklar världsarvets värden. Kopplat till odlingslandskapet finns ett omfattande informationsmaterial, både tryckt och digitalt, på svenska, engelska och tyska. Runt om i landskapet finns informationsplatser om världsarvet.

En världsarvssamordnare, anställd av Mörbylånga kommun, samordnar arbetet med världsarvet lokalt, regionalt, nationellt och internationellt. Världsarvsutnämningen väcker ett stort internationellt intresse och Södra Ölands odlingslandskap har välkomnat studiebesök från Polen, Estland, Ryssland, Tyskland, Spanien, Finland, Litauen, England, Grönland, Sydafrika, Australien med flera. Vid dessa tillfällen ingår ofta ett besök ute på någon av gårdarna i världsarvet.

Samverkan med skolorna i världsarvet har stärkts och utvecklats. Något som har resulterat i att det årligen utbildas miniguider i världsarvet, byggs världsarvsutställningar och arrangeras vandringar vid skolorna på södra Öland. När världsarvskonventionens 50-årsjubileum uppmärksammades på den nationella konferensen ”Världsarven, freden och den hållbara utvecklingen” deltog lärare från Skansensskolan i Mörbylånga och berättade om skolans omfattande arbete med världsarv.

Ett aktivt nätverk med föreningar och företagare bidrar med flera evenemang som lyfter Södra Ölands odlingslandskap. Det kan vara aktiviteter såsom vandringar, världsarvsmenyer, öppna kyrktorn och mycket annat. Aktiviteterna samordnas och marknadsförs av Mörbylånga kommun.

Genom världsarvslandskapet löper över 140 kilometer vandringsleder. År 2019 valdes Mörbylångaleden ut som en signaturled av STF, Svenska Turistföreningen. Kännetecknande för signaturlederna är den vackra naturen och att de är karaktäristiska för sin landsdel. Mörbylångaleden, som sköts av Mörbylånga kommun, går från Träffpunkt Öland vid brofästet i Färjestaden till Ottenby vandrarhem i Näsby. Mörbylånga kommun och Länsstyrelsen Kalmar län arbetar med tillgänglighetsanpassning, information och digitalisering av vandringslederna i världsarvet.

Länsstyrelsen Kalmar län har arbetat fram ett fördjupat och brett kunskapsmaterial om världsarvet. Ett exempel är en fördjupad klimatanalys. Unesco har pekat ut klimatförändringarna som ett av de största hoten mot världens världsarv. Klimatanalysen vänder sig till berörda myndigheter, politiker, markägare och andra som verkar i världsarvet och kan vara med och påverka utvecklingen.

7.2 Utvecklingsområden 2023-2030

Under de kommande åren bör utvecklingsarbetet fokusera på att:

- » Bättre ta till vara världsarvets potential att bidra till samhällsutvecklingen, fred och Agenda 2030-målen.
- » Arbeta för att lantbruksföretagen i världsarvet ska vara livskraftiga och kan fortsätta att förvalta och utveckla odlingslandskapet
- » Synliggöra produkter från världsarvet - varumärkesbyggande och produktutveckling.
- » Öka kunskapen hos politiker, tjänstepersoner och aktörer - kontinuerligt genomföra utbildningsinsatser.
- » Öka kunskapen om världsarvet i skolorna i regionen – arbeta fram informationsmaterial och genomföra studiebesök.
- » Öka kännedomen om världsarvet för fler - kontinuerligt se över och utveckla informationsmaterial såsom broschyrer, skyltar och världsarvets officiella hemsida med mera.
- » Stärka nätverk på lokal, regional, nationell och internationell nivå – vårda och utveckla nätverken.
- » Utveckla det internationella samarbetet – bland annat genom att söka projektmedel och skapa nätverk.
- » Utveckla och tillgängliggöra odlingslandskapet - exempelvis via vandrings-, cykel- och ridleder.
- » Utveckla arbetet med evenemang och utställningar under hela året - i bred samverkan med flera aktörer.
- » Utredda behov och möjligheter för besökscentrum/informationspunkter/nod

